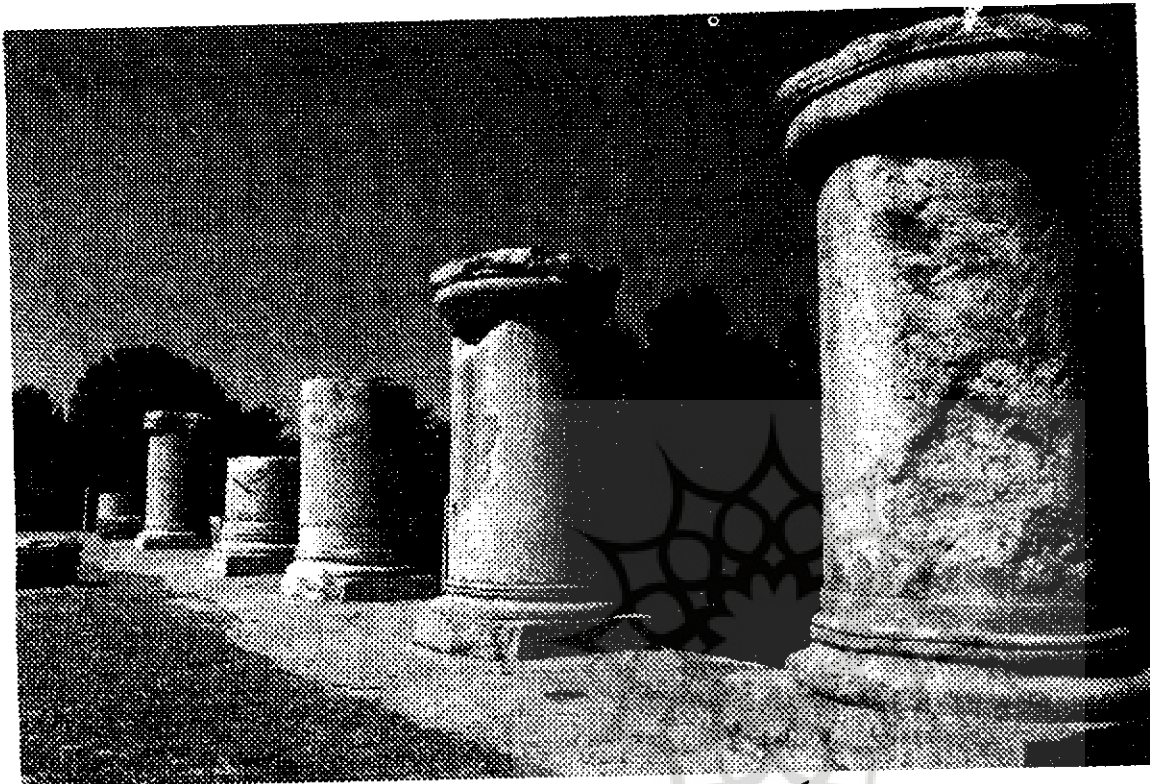

کرمانشاه: شهر شاهان، شهر رعایا، شهر لاله‌های گلگون، شهر میراث فرهنگی ایران

پژوهش گر = سید محسن مهرایی (کرمانشاه)

استان کرمانشاه با وسعتی بالغ بر ۲۴/۵۰۰ کیلومتر مربع در غربی‌ترین نقطه‌ی کشور پهناور ایران واقع شده است و از دیدگاه ریاضی در 33° و 36° تا 35° و 15° درجه‌ی عرض شمالی و 45° و 24° تا 48° و 30° درجه‌ی طول شرقی از نصف النهار گرینویچ واقع شده است. بقایای تمدن بشری متعلق به هفت هزار سال پیش از میلاد مسیح نشان دهندهٔ قدمت و نقش مؤثر این منطقه در شکل‌گیری تمدن بشری

۳۸۸-۳۹۹ میلادی فرمانروای ساسانیان بوده، ولی چون در زمان سلطنت برادرش شاپور سوم حکومت کرمان را بر عهده داشت خود را شاه کرمان یا کرمان شاه نامید. به همین سبب نام محل حکومت بعدی او را کرمانشاه گذاشته‌اند.^(۵) اما میرجلال‌الدین کزازی کرمانشاه را گونه‌ی دگرگون شده کرمینشان می‌داند: «کرمینشان، نامی باستانی است که در بخش چگونگی آفرینش‌ها از دانش نامی کهن و پهلوی بُندَه‌شَن (Bondaheshn) یاد شده است. در سخن از چگونگی آفرینش کوه بیستون، جای‌گاه این کوه بشکوه «سپاهان کرمینشان» شمرده شده است. چنان می‌نماید که بوم بیستون در روزگار باستان، سپاهان نام داشته است و آن را به کرمینشان

«ج» به «ش» و برعکس بسیار متداول بوده است مانند:

- لوچ ← لوش
- زاج ← زاج
- کاج ← کاج (= کاشکی)
- کچکول ← کجکول ← کشکول

در نتیجه: کرماچان ← کرماجان ← کرماشان^(۳)

پس «کرماشان» تلفظ قدیمی، صحیح و بومی آن است و کرمانشاه تلفظ درباریان و مأموران دولت و مردم غیر بومی می‌باشد. بسیاری از فرهنگ‌شناسان نیز وجه تسمیه‌ی کرمانشاه را به بانی آن یعنی بهرام چهارم ساسانی نسبت داده‌اند^(۴) استاد علی اشرف درویشیان ضمن تأیید مطالب فوق این روایت را نیز نقل می‌کنند: «بهرام پادشاه ساسانی از

است. در کتیبه‌های آشوری به منطقه‌ای به نام «نیشایی» Nisayi اشاره شده است که حدود آن را می‌توان اطراف کرمانشاه و ماهی‌دشت فعلی گمان زد. همچنین انقراض دولت آشور که به دست هوخشتره فرمانروای ماد در اوایل قرن هفتم قبل از میلاد به ظهور پیوست را به سبب قدرت سواره نظام ماد که در «نیشایی» تربیت شده بودند، نوشته‌اند^(۲) سپس نام این شهر «کرماچان» یا «کرماجان» شده است که معنای شهر رعایا می‌دهد. در زبان فارسی و در همه‌ی گویش‌های ایرانی چه در درون یک زبان خاص و چه در مقایسه‌ی گویش‌های نزدیک به هم، تبدیل حرف «ج» به «ش» و

برجسته‌ای از زمان مادها به چشم می‌خورد. این منطقه علاوه بر قدمت و ارزش تاریخی از نظر مذهبی نیز حائز اهمیت است. (تصویر شماره ۲)

از زمان امپراتوری هخامنشیان، دو اثر ارزشمند باقی مانده است. یکی از آن‌ها کتیبه‌ی بیستون می‌باشد که در ۳۸ کیلومتری شمال خاوری شهر کرمانشاه واقع شده است. این منطقه مرکز ولایت کرمانشاهان در عهد هخامنشی بوده است. در کتیبه‌ی داریوش اول چگونگی فتوحات خود و حکمرانیش را بر

سرزمین پهناور ایران شرح می‌دهد. تصویر برجسته داریوش ایستاده و بالای سر او فروهر اهورامزدا بال گشوده است.

داریوش به نشانه‌ی گرامی‌داشت و احترام به اهورا مزدا دست راست خود را بلند کرده و پای چپ را بر سینه‌ی گنوماتای مغ که بر پشت خوابیده و سلاح به دست دارد گذارده است. سر داریوش دو تن از

رجال درباری ایستاده‌اند. در برابر داریوش تصویر ۹ تن که مسبب شورش‌های ایالات بوده‌اند حک شده و همه دست به سینه پشت سر هم قرار دارند. (تصویر شماره ۳)

داریوش در این جا کتیبه‌ای به زبان پارسی باستان و خط میخی هخامنشی و یک کتیبه به زبان بابلی و خط میخی بابلی و کت یبه‌ی

می‌باشد و هم‌چنین معبد **آناهیتا** که بازمانده از روزگار امپراتوری بزرگ هخامنشی است، مکانی معتبر برای پرستش خدایان بوده است. شاید به همین دلیل بوده که «هرتسفلد» دیرین شناس مشهور غربی، طاق‌بستان را که مکانی تاریخی است، پرستش‌گاه ناهید دانسته است. (تصویر شماره ۱)

اما دین امروزی مردم کرمانشاه اسلام است، بیشتر مردم شیعه هستند. گروهی نیز پیرو مذاهب اهل تسنن و اهل حق می‌باشند. در عین حال حضور مردم کلیمی، ارمنی و

آشوری نیز در نوبه‌ی خود قابل توجه است.

مکان‌های تاریخی و مذهبی:

استان کرمانشاه به واسطه‌ی استعدادهای طبیعی خود از دیرباز مورد توجه سلاطین و فرمان‌روایان ایران زمین بوده است. در نزدیکی سر پل ذهاب دخمه‌ای سنگی بر سینه‌ی کوه تراشیده شده است به نام **دکان داوود** (کل داوود) که در پایین آن سنگ

باز خوانده‌اند. چنان چه از این دیدگاه به موضوع نگریسته شود، **کومینشان**، کرمانشان شده و سپس در ساخت و سازهای گفتاری **کرمانشاه** به کار برده شده است. (۶)

آب و هوای این استان بسیار متنوع است، طوری که در نقاط شمالی و شرقی دارای نقاط کوهستانی و برف‌گیر می‌باشد و در نقاط غربی آب و هوای گرمسیری و خشک دارد. «دمورگان می‌نویسد: ایالت کرمانشاهان یکی از غنی‌ترین نواحی جنگلی است. به جز بخش‌های پست ذهاب و دره کرمانشاهان و

ماهی دشت و صخره‌های مجاور بیستون تمامی منطقه پوشیده از گیاه است ..... در جلگه‌های مرتفع، سپیدار، چنار، بید و در عین حال درختان میوه اروپای شمالی می‌روید. باغ‌ها با دقت زیاد نگهداری شده و پیوسته آبیاری شده و تشکیل جنگل‌های واقعی می‌دهند. در کوه‌ها برعکس بلوط و نارون و انجیر و در دامنه‌های

قله‌های بلند کاج‌هایی چند می‌روید. در سر پل است که اولین درخت‌های خرما را می‌بینیم..... آنها در کنار انجیر، پرتقال، نارنج و انار رشد و نمومی‌کنند» (۷)

مردم **کرمانشاه** از دیرباز یکتاپرست بوده و اهورامزدا را پرستش کرده‌اند. وجود کوهی بزرگ به نام بیستون که تشکیل شده از دو کلمه‌ی «بغ + ستان» یعنی جایگاه خدایان

می‌دهد. در طاق بزرگ تصویر خسرو پرویز، سوار بر شبدیز یکی از زیباترین نقوش سنگی است. ناصرالدین شاه آن را به زیبایی تشریح کرده است: «در سطح مواجه ایوان در قسمت پایین تمثال خسرو را با لباس حرب و اسلحه سواره مجسماً از سنگ بیرون آورده‌اند هیأت و اندام سوار و اندازه و قواره اسب از طبیعت حالیه بزرگ‌تر است. نیزه‌ای در دست خسرو است ترکش تیری دارد پای چپ اسب که برجسته از سنگ بیرون آورده بودند، از وضع ران نمی‌دانم به دست کدام بی مورت بی تربیت شکسته شده است. شاید در استیلای عرب اینطور کرده باشند. یک دست خسرو را هم که نیزه گرفته است و قدری از سر اسب شکسته شده است.... بدین شکستگی ارزد به هزار دست اینطور حجاری و نقاشی به این صحت و درستی می‌توان ادعا کرد که کمتر دیده شده است..... حالا محال است کسی بتواند اینطوری حجاری کند. دم اسب را طوری حجاری کرده‌اند که مو به مو شماره می‌شود. اسب هم زره پوش است و حلقه‌های زره را چنان نموده و با یکدیگر پیوسته است که ملاحظه‌ی آن حیرت‌انگیز است.»^(۱۱)

در بالای سر خسرو تصویر سه نفر دیگر هم دیده می‌شود که یکی خسرو پرویز است که در سمت چپ او موبد می‌باشد، سمت راست خسرو تصویر زنی است که به گمان شیرین است. تصویر خسرو پرویز در حال شکار و شکارگاهی بسیار زیبا قسمت‌های دیگر طاق بزرگ را تشکیل می‌دهند. طاق کوچک تمثال دو نفر را نمایش می‌دهد که یکی شاپور و دیگری پسر است. این طاق به جز

می‌کند: طاق و سان که به معنی طاق سنگی است و در گویش محلی بیشتر استفاده می‌شود و طاق و بستان که طاقی در میان بوستان و گل را معنی می‌دهد به دلیل خوش آب و هوا بودن آن منطقه است. اگر چنین بوده باشد چندان دور از ذهن نیست.^(۱۰) ناصرالدین شاه در سفرنامه‌ی خود به کربلا و نجف طاق بسطام را نیز بر این دو نام اضافه می‌نماید و دلیل آن را وجود قریه‌ی بسطام می‌داند که متصل به طاق و سراب طاق بستان است.

دو طاق بستان دو طاق که یکی از دیگری بزرگ‌تر است و یک حجاری، در کنار دریاچه‌ای بسیار زیبا که آب آن را سراب طاق بستان تأمین می‌کند و درختان بسیار بزرگ و سر به فلک کشیده خودنمایی می‌کنند.

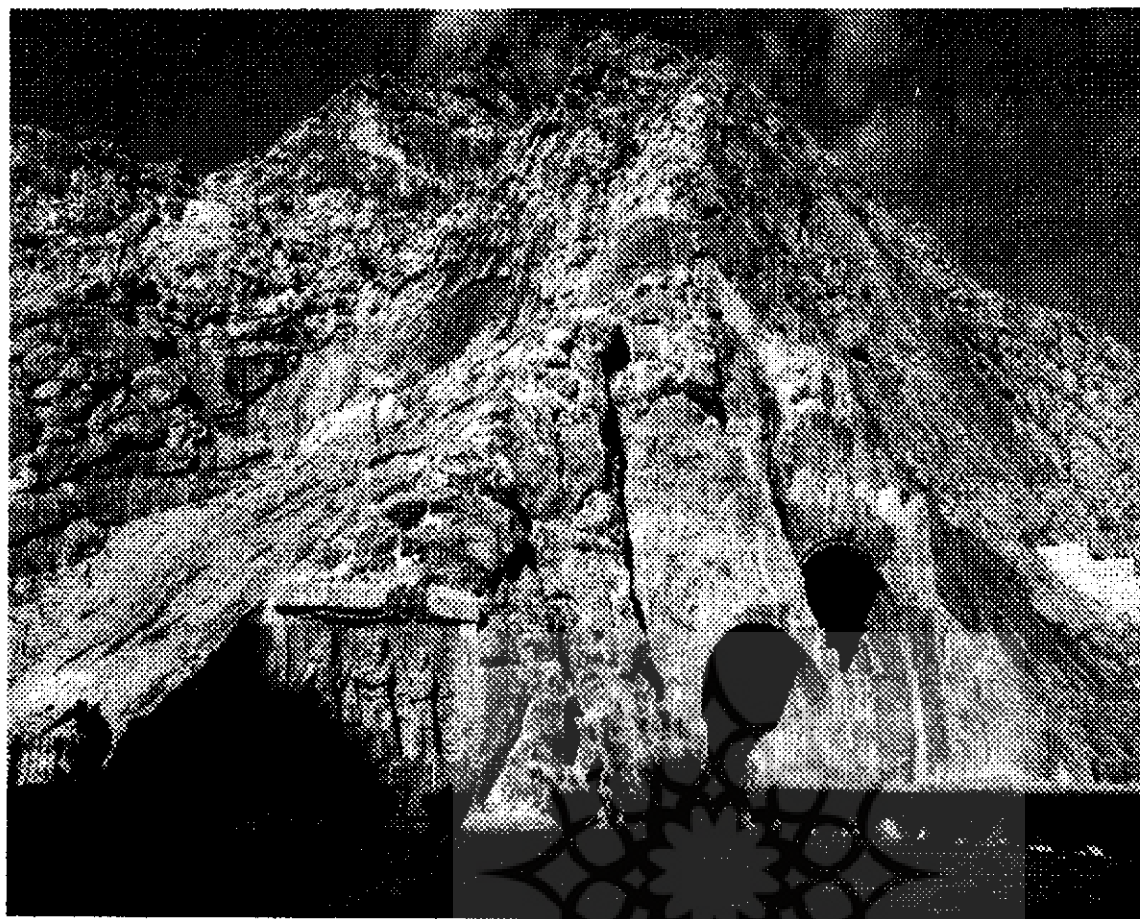
وجود سرستون‌های بسیار زیبا و بقایایی از دخمه‌های سنگی در ابتدای محوطه‌ی باستانی، بیننده را به دیدن اثری زیبا نوید

دیگری به زبان و خط عیلامی نویسانیده^(۸) (نویسانیده= نوشته‌است)

معبد آناهیتا یکی دیگر از بناهای بزرگ تاریخی است که در شهرستان کنگاور بنا شده است. این اثر با توجه به ویرانی و نابودیش از چند جهت دارای اهمیت است. «معبد آناهیتا با بنای تخت جمشید بسیار به هم شبیه هستند. این همانندی‌ها در سکو و صفه و فرم ستون‌بندی و پلکان‌های ممتد و کوتاه و حتی اندازه و ارتفاع این پله‌ها با پله‌های تخت جمشید، این اندیشه را برای انسان پیش می‌آورد که نکند بنای تخت جمشید هم بنای معبدی مقدس بوده و اظهارنظر دیرین شناسان غربی که آن را کاخ سلطنتی نامیده‌اند، اشتباه باشد! دلایل فراوانی این نظر را تأیید می‌کند که تخت جمشید معبد میترا بوده و قصر الصوص معبد آناهیتا»^(۹)

اما معروف‌ترین اثر تاریخی کرمانشاه طاق بستان است. (تصویر شماره ۴) علی‌اشرف درویشیان دو نام را بر این اثر تاریخی ذکر

چند خط نوشته‌ی پهلوی چیز دیگری ندارد. سنگ برجسته‌ی کنار طاق نیز تصویر زردشت و شاپور و نرسی است که یک نفر زیر پای این دو نفر به زمین افتاده است.

از دیدنی‌های دیگر کرمانشاه، وجود بازار قدیمی شهر که متعلق به دوره صفویه است و کاروان‌سراهای ماهی‌دشت و بیستون از دوره صفویه و چندین اثر دیگر از آثار تاریخی این استان می‌باشد که شرح آن‌ها را به وقت دیگری می‌گذاریم.

در پایان سخن به ذکر تعدادی معدود از اماکن مذهبی استان می‌پردازیم:

مقبره اویس قرنی، بقعه‌ی احمد بن اسحاق در سرپل ذهاب، دکان داوود در سرپل ذهاب، کوسه‌ی هجیج (برادر امام رضا (ع)) در اورامانات پاوه، آرام‌گاه سلطان اسحاق (سحاک) در اورامانات پاوه، آرام‌گاه بابایادگار در ریژاب، تکیه‌ی معاون الملک و تکیه‌ی ییگلیبکی در شهر کرمانشاه و تکیه‌ی آقا در توتشامی گهواره.

مجله‌ی فردوسی بیش‌ترین سپاس خود را تقدیم پژوهش‌گر جوان کرمانشاهی سید محسن مهرایی می‌نماید.

* * *

بی‌نوشت‌ها:

۱- این عنوان برگرفته از یکی از مصرع‌های مثنوی کرمانشاه، سروده توران شهریار است.

۷- سلطانی محمد علی، ایلات و طوایف کرمانشاهان، ج ۱، ص ۱۰۵ و ص ۱۰۶
 ۸- معین، دکتر محمد، فرهنگ فارسی، ج ۵، ص ۳۱۰، چاپ نهم، ۱۳۷۵، انتشارات امیر کبیر
 ۹- مقدمه دکتر عبدالحسین نوایی بر ایلات و طوایف کرمانشاهان، ج ۱
 ۱۰- درویشیان، علی اشرف، فرهنگ کردی کرمانشاهی، پیشگفتار
 ۱۱- سفرنامه ناصر الدین شاه به کر بلا و نجف، ص ۶۶، ۱۳۳۵/۹/۲۴، کتابخانه سنایی
 ۱۲- عکس‌های شماره ۲ و ۳ (دکان داوود - کتیبه‌ی بی ستون) از سید یار مراد مهرایی

پایان

۲- سلطانی، محمد علی، ایلات و طوایف کرمانشاهان، ج ۱، ص ۱، چاپ دوم، اسفند ۷۴، نشر سها
 ۳- مکرری، دکتر محمد، فرهنگ نام‌های پرنندگان در لهجه‌های غرب ایران (لهجه‌های کردی)، ص ۱۰، چاپ دوم، ۱۳۶۱، انتشارات امیر کبیر
 ۴- البته دکتر کزازی به دلیل عدم وجود اثری از بهرام چهارم در طاق بستان و قدیمی نبودن نام کرمانشاه بنای شهر را به بهرام چهارم نسبت نمی‌دهد (ر.ک. پرنیان پندار، کرمانشاه و بهرام چهارم)
 ۵- درویشیان، علی اشرف، فرهنگ کردی کرمانشاهی، پیش‌گفتار، چاپ اول، ۱۳۷۵، نشر سهند
 ۶- کزازی، میر جلال الدین، پرنیان پندار ص ۱۵۰، چاپ اول، ۱۳۷۶، انتشارات روزنه